

1. Uvod

Pitanje potencijalnog životinjskog subjektiviteta diskutabilno je kako sa teorijskog tako i sa praktičkog stajališta. Osim u biološkom (fiziološkom smislu), životinje se mogu promatrati i u građanskopravnom smislu kao *sui generis* objekti i *sui generis* subjekti građanskog prava. Diskutabilno je, također, i pitanje jesu li životinje, odnosno koje su od njih opasne stvari te u svezi s tim i pitanje određivanja odgovornosti za štetu koja nastane od životinja. Nesporno je da je temeljni čovjekov odnos spram životinje bio i ostao materijalno-uporabni.¹ Naime, životinje su od davnina bile glavni, a u određenim područjima i jedini izvor hrane, odjeće i sirovina. To je, u veoma ranim fazama ljudske prošlosti, dovelo do razvoja djelatnosti lova pored već postojeće djelatnosti skupljanja plodova. Vlastite ograničenosti i nedostatke, čovjek je nadoknađivao koristeći snagu životinja u prijevozu osoba, gradnji nastambi, obradi zemlje i ostalim teškim fizičkim radovima. O snažnoj povezanosti čovjeka i životinja svjedoči i povijest likovne umjetnosti i književnosti, posebice pretpovijesni pećinski crteži. "Osjećajnost za život i njegovu svetost, okoliš i životinje može se nazvati bioetičkim senzibilitetom koji je danas umnogome zanemaren, iako postoje pojedinci i neke institucije koje ga pokušavaju praktički primjenjivati u svakodnevnom životu."²

Ljudi prodiru sve dalje u prirodu, u područja u kojima žive divlje životinje. Time bivaju sve više izloženi uzročnicima bolesti koji nastanjuju ova mjesta i tijela životinja. Uništavanjem ekosustava stvaraju se mogućnosti za to da virusi sa životinja prelaze na ljudsku populaciju. U prošlom stoljeću uništeno je oko polovice tropskih šuma u kojima živi oko dvije trećine svih živih bića na svijetu. Ovaj ozbiljan gubitak životnog prostora ostavlja posljedice na cjelokupan ekosustav. Ljudi su dio tog ekosustava, u kojem je njihovo zdravlje povezano sa zdravljem cjelokupne prirode.³ Intervencije u prirodna staništa, smanjenje

¹ Visković, N., Kulturna zoologija: što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2009., str. 14.

² Cit. prema Pitagorejska i arapska recepcijane-ljudskih živih bića, <https://hrcak.srce.hr/137027>, 8.1.2021.

³ Promjene staništa mogu natjerati životinje i njihove patogene da odu drugdje, uključujući područja naseljena ljudima. Primjer za to je pojava virusa Nipah u Maleziji krajem 1990-ih, gdje je krčenje šuma tjeralo voćne šišmiše iz njihovog šumskog staništa u stabla manga na farmama svinja. Šišmiši često nose patogene koji im ne smetaju, ali su se zato svinje zarazile, kada su došle u kontakt sa izlučevinama šišmiša. Svinje su potom zarazile poljoprivrednike. Što se tiče SARS-CoV-2, za sada, se smatra da je najvjerojatnije nastao u šišmišu, prije prolaska kroz drugog sisavca. Izvor: *Coronavirus Pandemic Linked to Destruction of Wildlife and World's Ecosystems*, <https://www.ecowatch.com/coronavirus-wildlife--ecosystem-destruction-2645713976.html>, 18.1.2021.

biološke raznolikosti i ometanja ekosustava povećavaju rizik prijenosa novih bolesti. Zoonoze⁴ čine velik postotak svih novootkrivenih zaraznih bolesti kao i mnogih postojećih. Neke bolesti, poput HIV-a, počinju kao zoonoza, ali kasnije mutiraju u sojeve samo za ljude. Druge zoonoze mogu uzrokovati ponavljanje izbijanja bolesti, poput bolesti virusa ebole i salmoneloze. Od 1980. godine broj virusnih bolesti se, svakih deset godina, više nego utrostručuje, s tim da više od dvije trećine tih bolesti potječu od životinja. Oko 70 posto, od toga, potječe od divljih životinja.⁵ Proces je obostran jer čovjek može zaraziti životinje. Dokazano je kako je nekoliko životinja poput nerca, pasa, rakunopasa, domaćih mačaka, lavova, tigrova imalo pozitivan test na SARS-CoV-2, nakon kontakta sa zaraženim ljudima.⁶ Ekspanzija znanosti i tehnike, koja povećava čovjekovu moć, uzrokovala je duboke promjene u prirodi, pretvorivši se u apel za promjenu čovjekove svijesti, njegovih temeljnih stavova prema svijetu, budućnosti i vlastitoj odgovornosti.⁷

U svrhu shvaćanja specifičnog statusa životinja te ukazivanja na moguća rješenja ove problematike *de lege ferenda*, u radu će se analizirati, između ostalog, relevantni domaći propisi, međunarodni dokumenati, usporedna prava i njihova relevantna zakonska rješenja te zanimljivi primjeri iz sudske prakse internacionalnog karaktera.

2. Općenito o ulozi i pravnom statusu životinja kroz povijest do danas

Nesporna je činjenica da je Pitagora prvi u Grčku donio učenje da je sve živo što se rađa međusobno srodno, što dovodi u međusobnu vezu ljude

⁴ Zoonoza je zarazna bolest koja sa životinje prelazi na ljude. Zoonotski patogeni mogu biti bakterijski, virusni ili parazitski, ili mogu uključivati nekonvencionalne agense. Na ljude se mogu proširiti izravnim kontaktom ili hranom, vodom ili okolišem. Oni predstavljaju glavni javnozdravstveni problem u svijetu, zbog bliskog odnosa ljudi sa životinjama u poljoprivredi i kao suputnicima u prirodnom okolišu. Zoonoze, također, mogu uzrokovati poremećaje u proizvodnji i trgovini životinjskim proizvodima za hranu i druge svrhe. Više o tome *Zoonoses*, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/zoonoses>, 17.1.2021.

⁵ Više o tome v. Kako je pandemija virusa korona povezana sa uništavanjem flore i faune, <https://www.dw.com/bs/kako-je-pandemija-virusa-korona-povezana-sa-uni%C5%A1tavanjem-flore-i-faune/a-53135083>, 16.1.2021.

⁶ *How does SARS-CoV-2 change when it infects animals, and what are the implications?* <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/sars-cov-2-evolution#>, 17.1.2021.

⁷ Ekološka etika, <http://franjevacki-institut.hr/sadrzaj/pdf/2015-06-17-13-36-5725-.pdf>, 11.1.2020.

i životinje.⁸ Međutim, najveći dio građanskopravne povijesti životinje su tretirane kao stvari. O prvim značajnijim nastojanjima da se životinjama osigura prikladna zaštita može se govoriti tek od 19. stoljeća. Takvo ponašanje je bilo motivirano prvenstveno namjerom zaštite čovjeka, budući da se osjećanja ljudi povrjeđuju u slučaju kada se životinja zlostavlja i muči. Početkom 20. stoljeća razvija se ideja koja teži zaštiti životinja kao vrijednosti same za sebe, a ne samo u odnosu na čovjeka. Poseban značaj ima Opća deklaracija o pravima životinja iz 1978. godine,⁹ koja predstavlja svojevrsni kompromis između sukobljenih interesa čovjeka i životinja, odnosno kompromis između čovjekovih ekonomskih potreba i potrebe za opstankom i blagostanjem životinjskih vrsta i jedinki. Riječ je o sljedećim pravima: pravo svih *životinja na održavanje vrste*, pravo na nepovredivost života neprivrednih životinja, pravo na nepovredivost slobode koja odgovara svakoj kategoriji životinja, pravo na stanište primjereno svakoj vrsti, pravo svih životinja da im čovjek ne nanosi nepotrebnu bol, patnju i štete, pravo svih životinja na brigu od strane ljudi u poremećenim ekološkim uvjetima. Na ovaj način životinje postaju subjekti kojima se daju određena ovlaštenja.¹⁰ Ljudi pak postaju prema životinjama pravno i moralno obvezni i odgovorni, u smislu svih činjenja i nečinjenja kojima poštuju njihova ovlaštenja. Budući da životinje ne mogu samostalno štititi svoja ovlaštenja, to za njih čine njihovi vlasnici, ali i oni koji su radi toga imenovani kao javni službenici. Oni imaju status zastupnika ili skrbnika "objektivnih interesa" životinja te su obvezni brinuti se o njihovim pravima i podizati tužbe protiv svakoga tko ih činjenjem ili nečinjenjem povređuje. Naime, najvažnija izmjena Opće deklaracije o pravima životinja, učinjena 1989. godine, sadržana je u čl. 9. *koji kaže da pravna ličnost životinje i njena prava moraju biti priznati zakonom te da obrana i zaštita životinje zahtijeva postojanje njihovih predstavnika u vladinim tijelima*. Ipak, Opća deklaracija o pravima životinja ima samo moralni autoritet, a ne pozitivnopravnu snagu.¹¹

Teoretiziranje o pravnom statusu životinja sastavni je dio i filozofskih shvaćanja o principu jednakosti, gdje se s ciljem ograničavanja zlouporabe čo-

⁸ Empedoklovi (i Pitagorini) sljedbenici su isticali da su ljudi u srodstvu ne samo jedni s drugima ili s bogovima, nego i sa živim bićima koja nemaju dara govora. "Ono zajedničko što ih spaja je neki dah, kao neka duša, koji se prostire kroz čitav kozmos i koji ljude sjedinjuje sa svima njima." Više o tome v. *ibid*.

⁹ Opća deklaracija o pravima životinja Međunarodnog saveza za prava životinja svečano je proglašena u Parizu, 15. listopada 1978.g. u Domu UNESCO. Međunarodna liga za prava životinja je 1989. godine izvršila dopune i izmjene ovog teksta koji je objavljen 1990. godine. V. *Universal declaration of animal rights*, <https://constitutii.files.wordpress.com/2016/06/file-id-607.pdf>, 20. 10. 2020.

¹⁰ O tome Visković, N., *op. cit.*, str. 389.-390.

¹¹ *Ibid*.

vjeka na štetu životinja ukazuje na važnost formativne uloge pravnog poretka koja treba utjecati na kreiranje svijesti, bez čekanja da se svijest formira sama od sebe.¹² U svakom slučaju, građanskopravni tretman životinja je, do sada, prošao tri faze razvoja koje se u teoriji kategoriziraju kao: 1. životinje kao objekt prava vlasništva, 2. uvažavanje životinja zbog potreba čovjeka (antopocentrična faza) i 3. uvažavanje životinja zbog njih samih (etička, altruistička faza).¹³

2.1. Životinje kao objekti prava vlasništva

Najveći dio građanskopravne povijesti životinje su bile tretirane u pravu kao stvari, niti malo drukčije od svih ostalih stvari.¹⁴ Još od rimskog prava životinja je smatrana objektom prava, odnosno stvari koja se sama kreće (*res se moventes*). Riječ je o pokretnim stvarima koje se mogu premještati s jednog mjesta na drugo, a da se time ne promijeni bit stvari.¹⁵ S obzirom na ekonomsko-socijalni kriterij podjele stvari, životinje se svrstavaju i u kategoriju nedjeljivih stvari. U rimskom kviritskom pravu domaća radna stoka za vuču i nošenje terete poput goveda, mazgi, konja i magaraca svrstavani su u kategoriju *res mancipi*.¹⁶ Pravna razlika između *res mancipi* i *res nec mancipi* sastojala se u načinu prenošenja prava vlasništva na njima. Prenosjenje prava vlasništva na navedene tovarne životinje moglo se obaviti samo formalističkim pravnim aktom (*mancipatio, in iure cession*), što govori o značaju navedenih vrsta životinja za čovjeka i tadašnje društvo. Rimsko pravo je pravilo razliku između divljih životinja (*fera bestia*), odnosno onih koje žive u svojoj prirodnoj slobodi, životinja koje se tretiraju kao *res nullius*¹⁷ te *animus revertendi*, odnosno pripitomljenih životinja koje ostaju u vlasništvu sve dok imaju naviku vraćanja vlasniku.¹⁸

Kršćanstvo je u rimski svijet unijelo ideju o jedinstvenosti ljudske vrste koju je naslijedilo od židovske tradicije, ali je na njoj jače inzistiralo zbog značenja koje je pridavalo besmrtnoj ljudskoj duši.¹⁹ Kršćanski principi humanosti suprotstavili su se borbama gladijatora. Međutim, moralni status ubijanja, ili

¹² Više o tome v. Vodinelić, V. V., *Građansko pravo, Uvod u Građansko pravo i Opšti deo Građanskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, Javno preduzeće Službeni glasnik, Beograd, 2012., str. 411.-415.

¹³ *Ibid.*, str. 411.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ Horvat, M., *Rimsko pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1974., str. 101.

¹⁶ *Ibid.*, str. 99.

¹⁷ Romac, A., *Rječnik latinskih pravnih izraza*, Informator, Zagreb, 1992., str. 205.

¹⁸ *Ibid.*, str. 44.

¹⁹ Singer, P., *Oslobođenje životinja*, Ibis grafika, Zagreb, 1998., str. 160.

pak mučenja ne-ljudskih bića nije doživio značajne promjene te su se borbe s divljim životinjama i dalje nastavile. Na njihovu kasniju nepopularnost i konačan nestanak utjecalo je slabljenje rimskog carstva. Ipak, u Španjolskoj i Latinskoj Americi borbe sa životinjama i danas egzistiraju, kao suvremeni oblici borbe s bikovima.

Kao i temeljni postulati kršćanstva, tako i središnje značajke renesansnog humanizma inzistiraju na vrijednosti i dostojanstvu ljudskih bića.²⁰ Kršćansko učenje koje postojanje duše pripisuje samo čovjeku doživjelo je procvat u filozofiji Rene Descartesa. Tako u Descartesovim tezama nepostojanje besmrtnе duše životinja imalo je neobičnu posljedicu neposjedovanja svijesti čime ih se nije trebalo razlikovati od strojeva i automata.²¹ Ovakvom stajalištu svakako je suprotstavljeno stajalište Arthura Schopenhauera koji je u sposobnosti za patnju vidio odlučujuću zajedničku karakteristiku između čovjeka i životinje, smatrajući da su isti podudarni u tome što osjećaju bolove i pate pod frustracijom njihovih prirodnih potreba.²² Poznati kršćanski mistik i propovjednik sv. Franjo Asiški izjavljivao je kako čovjek ima dužnost ne ozlijediti životinje objasnivši to tvrdnjom da čovjek koji isključi bilo koje biće iz okrilja samislosti i suosjećanja, isto bi se tako ponio i prema drugom čovjeku.²³

2.2. Uvažavanje životinja zbog potreba čovjeka (antropocentrična faza)

U drugoj, antropocentričnoj fazi, u 19. stoljeću, nastao je pokret za zaštitu životinja od patnji koji je imao namjeru učiniti potrebne promjene u postojećem pravnom poretku. Ukazivalo se na njihovu neuropsihičku razvijenost (mogu osjećati, odnosno veseliti se i patiti poput čovjeka..).²⁴ Zaštita je bila motivirana suosjećanjem i nemirenjem aktivista pokreta s patnjama životinja. U Londonu je 1824. godine osnovano prvo društvo za sprječavanje okrutnosti prema životinjama.²⁵ U antropocentričnoj fazi tipična pravna reakcija se sastojala u uporabi

²⁰ *Ibid.*, str. 166.

²¹ *Ibid.*, str. 167.

²² Jakovljević, D., Prava za životinje, K normativnom reguliranju suživota ljudi i životinja na pozadini paralelne primjene dvaju interpretativnih pristupa, Filozofska istraživanja, br. 129/13., Sv. 1., str. 174.

²³ Altar, T.; Čiča, Z.; Esterhazy, J.; Graft, D; Harrington, J; Von Haugwitz, D; Jacobi, L; Juriša, M; Kaiser, L; Keens, J; Luke, B.; Madison, P; Novačko, D.; Owen, B; Stanley-Dunham, J.; Stephens, J.; Traub, M.; Ecw, A., Ta ravnopravna stvorenja, Dvostruka Duga, Čakovec i Prijatelji životinja, Zagreb, 2007., str. 32., dalje: Altar *et al.*

²⁴ Vodinelić, V.V., *op. cit.*, str. 413.

²⁵ Pitagorejska i arapska recepcijane-ljudskih živih bića, <https://hrcak.srce.hr/137027>, 8.1.2021.

prekršajnih ili kaznenih sankcija za one koji zlostavljaju životinje, ako pri tome povrjeđuju osjećanja drugih ljudi koji i sami pate kad se životinju zlostavlja i muči.²⁶ U novije vrijeme svjedočimo potrebi zaštite čovjeka od njega samoga zbog neprimjerenoga odnosa prema životinjama. Da bi zaštitio svoje zdravlje treba zaštititi i životinje kao dio ekosustava, čiji je i on sastavni dio. Naime, uništavanje ekosustava ukazuje na povećani rizik prijenosa novih bolesti. Te bolesti kod ljudi često uzrokuju patogeni koji potječu od životinjskih domaćina. Iskorištavanje divljih životinja kroz lov i trgovinu olakšava bliski kontakt između divljih životinja i ljudi, a istraživanja ukazuju na to da su eksploatacija, kao i antropogene aktivnosti koje su uzrokovalе gubitke u kvaliteti staništa divljih životinja, povećale mogućnosti interakcija životinja i ljudi te olakšale prijenos bolesti. Infektivne bolesti koje potječu od životinja i prenose se na ljude smatraju se jednim od najvećih izazova s kojima se suočava javno zdravstvo.²⁷ Troškovi liječenja su znatno veći nego ekonomska korist koja nastaje eksploatacijom prirode. S tim u svezi stručnjaci ukazuju na važnost koncepta tzv. *One Health*,²⁸ odnosno ideji da je sve međusobno povezano: zdravlje životinja, ekosustav i ljudi. Ako jedno od toga ispadne iz ravnoteže, onda to slijede i drugi dijelovi ovoga povezanog lanca.²⁹

2.2.1. O uništavanju ekosustava i aktualnoj pojavi pandemije koronavirusa

Uništavanjem ekosustava negativno se djeluje na zdravlje ljudi, na način da im se postupno ugrožava i opstanak (klimatske promjene, efekt staklenika, uništavanje ozonskog omotača Zemlje). Čovjek je, uz ogromnu potrošnju energije, onečistio prirodu industrijskim otpadom, štetnim plinovima, pesticidima, teškim metalima i organskim tvarima, drastično smanjivši raznolikost biljnih i životinjskih vrsta te je počeo mijenjati odnose u prirodi.³⁰ Uništava se životni prostor brojnih biljnih i životinjskih vrsta isušivanjem močvara i nekontroliranom sječom šuma poradi izgradnje stambenih zgrada i drugih objekata, ali i prenamjenom prirodnih staništa u poljoprivredne površine. Naime, čovjek

²⁶ Vodinelić, V.V., *op. cit.*, str. 411.

²⁷ *Global shifts in mammalian population trends reveal key predictors of virus spillover risk*, <https://doi.org/10.1098/rspb.2019.2736>, 18.1.2021.

²⁸ Više o tome v. *One Health "at a glance," Protecting "One Health"*, <https://www.oie.int/for-the-media/onehealth>, 17.1.2021.

²⁹ Više o tome v. Kako je pandemija virusa korona povezana sa uništavanjem flore i faune, <https://www.dw.com/bs/kako-je-pandemija-virusa-korona-povezana-sa-uni%C5%A1tavanjem-flore-i-faune/a-53135083>, 16.1.2021.

³⁰ Ekologija, https://www.pmf.unizg.hr/_download/repository/Biologija_4_EKOLOGIJA-3.pdf, 25.1.2020.

svojim djelovanjem onečišćuje zrak, tlo i vodu te tako uništava ne samo svoj okoliš nego i staništa ostalih živih bića.³¹ Zrak se najviše zagađuje prometom, industrijom i termoelektranama. Izgaranjem fosilnih goriva nastaju plinovi i lebdeće čestice. Plinovi i lebdeće čestice koje onečišćuju zrak prvo utječu na dišni sustav, a od takva tipa zagađenja najugroženije je zdravlje osoba koje već pate od nekih bolesti dišnog sustava te zdravlje starijih osoba. Prevelika količina stakleničkih plinova nastala izgaranjem fosilnih goriva, ali i drugim ljudskim djelatnostima poput masovnog uzgoja stoke uzrokuje sve izraženiji efekt staklenika i porast globalne temperature. Svjetlosno onečišćenje ima štetan utjecaj na mnoge biljke i životinje, a može uzrokovati i zdravstvene probleme u ljudi jer višak svjetlosti otežava san, a nedostatak sna uzrokuje stres koji oštećuje cjelokupno zdravlje organizma. Životinje imaju određen dnevni ritam unutar kojega su aktivne i koji određuje kada se hrane, spavaju i razmnožavaju. Aktivnost im ovisi o izmjenama dana i noći, ali i o promjenama duljine dana tijekom godišnjih doba. Većina zagađenja zvukom uzrokovana je ljudskom aktivnošću, naročito prometom i industrijom. Buka i svjetlosno onečišćenje utječu na dnevni ritam pojedinih životinja, remeti im količinu potrebnoga sna i uzrokuju stres koji utječe na zdravlje organizma. Brojne ptice i sisavci zbog takva zvučnog stresa manje su učinkovite u pronalaženju hrane i lovu te u komunikaciji. Buka koju stvaraju brodovi i podmornice onemogućuje kitovima pravilno orijentiranje pod površinom vode zbog čega se nerijetko nasuče na obalama i ugibaju. Lišajevi su bioindikator čistoga zraka, stoga će nestanak lišajeva u nekom ekosustavu ukazivati na zagađenje zraka sumporovim (IV) oksidom. Štetan utjecaj na tlo ima i prekomjerna sječa šuma koja dovodi do erozije (povlačenja) tla jer biljke svojim čvrstim korijenom sprječavaju povlačenja tla do kojega dolazi djelovanjem vode i vjetra. Vode se zagađuju velikim količinama plastike koje ugrožavaju živi svijet.³² Zbog svega naprijed navedenoga, osvješćivanje ljudi o ovom problemu i njegovim posljedicama, ekološko obrazovanje i obrazovanje o prirodi i okolišu te primjeren suživot s prirodom mogu osigurati razvoj i budućnost novim generacijama.³³

S razlogom se nameće pitanje je li aktualna pandemija koronavirusa povezana sa ljudskom djelatnošću koja je izravno ili neizravno povezana sa uništavanjem ekosustava, ili je riječ o nekoj drugoj ljudskoj djelatnosti. Za sada, ne postoji definitivni odgovor. Naime, postojeći dokazi sugeriraju da je koronavirus podrijetlom od šišmiša, ali njegov dolazak do ljudi je još uvijek nepoznat.

³¹ Utjecaj čovjeka na ekosustave, <https://hr.izzi.digital/DOS/1625/2981.html>, 25. 1. 2021.

³² Više o tome v. *ibid.*

³³ Ekologija, https://www.pmf.unizg.hr/_download/repository/Biologija_4_EKOLOGIJA-3.pdf, 25.1.2021.

Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) je okupila tim istraživača s ciljem otkrivanja podrijetla pandemije koronavirusa. Istraživači su istakli da neće isključiti nijedan scenarij, uključujući onaj malo vjerojatni da je SARS-CoV-2 slučajno pobjegao iz laboratorija. Za sada, oslanjamo se na tvrdnje uglednih znanstvenika da je virus vjerojatno prešao s šišmiša na ljude putem "životinje srednje veličine."³⁴

2.3. Uvažavanje životinja zbog njih samih (etička, altruistička faza)

U trećoj, etičkoj ili altruističkoj fazi, u 20. stoljeću, razvio se stav da je životinja vrijednost sama po sebi, a ne samo vrijednost za čovjeka te da zaslužuje pravnu zaštitu, kako prema vlasniku, tako i prema ostalima.^{35, 36} U Velikoj Britaniji je 1911. godine usvojen propis koji se odnosi na dobrobit životinja, a koji je i danas na snazi, uz brojne izmjene i dopune.³⁷ Dobrobit životinja najčešće

³⁴ Cilj tog istraživanja je otkriti kako i kada je SARS-CoV-2 prvi put zarazio ljude. Ovi istraživači će surađivati s istraživačima iz Kine i stručnjacima iz nekoliko drugih međunarodnih agencija, a započet će istragu u Wuhanu, kineskom gradu u kojem je prvi put identificiran novi koronavirus SARS-CoV-2 koji se proširio Kinom, a potom i svijetom. Među njima su istraživači poput epidemiologa koji je 2012. godine pomogao povezati izbijanje bliskoistočnog respiratornog sindroma (MERS) s devama, stručnjak za sigurnost hrane koji proučava kako se patogeni šire na tržnicama, veterinar koji je u zapadnoj Africi 2014. godine pronašao dokaze koji povezuju izbijanje ebole sa šišmišima koji se odmaraju u šupljem drvetu itd. Stručnjak za okoliš i sigurnosti hrane iznijeti će svoje znanje o tome kako se patogeni šire na mokrim tržnicama poput tržnice s morskim plodovima Huanan u Wuhanu. Iza njega je iskustvo istraživanja kako se salmonela i druge bakterije šire putem malih farmi, klaonica i tržnica živih životinja u Vijetnamu i diljem jugoistočne Azije. Neki su istraživači već pratili brzo širenje SARS-CoV-2 na farmama nerca u Europi te su istakli kako će studije o podrijetlu pandemije morati istražiti ulogu životinja koje se drže zbog krzna i hrane. Izvor: *Meet the scientists investigating the origins of the COVID pandemic*, <https://www.nature.com/articles/d41586-020-03402-1>, 21. 1. 2021.

³⁵ Vodinelić, V.V., *op. cit.*, str. 412.

³⁶ Riječ je o biocentrizmu, ekološko-etičkom razmišljanju koje se pojavljuje, kao reakcija, na često destruktivne modele gospodarstva i tehnike. Naime, njemački liječnik i misionar Albert Schweitzer je 1915. godine, za vrijeme vožnje parobrodom, došao do središnje Afrike i obrazložio svoju etiku pozivajući se na »strahopoštovanje pred životom«. Prema njegovom shvaćanju potrebno je, s načelom strahopoštovanja, utemeljiti i čovjekovu odgovornost prema životu. Naime, poštivanje života je apsolutno i bez iznimke, jer život je naprosto svetinja. Izvor: *Ekološka etika*, <http://franjevacki-institut.hr/sadrzaj/pdf/2015-06-17-13-36-5725-.pdf>, 11.1.2021.

³⁷ Pitagorejska i arapska recepcija ne-ljudskih živih bića, <https://hrcak.srce.hr/137027>, 8.1.2021.

se procjenjuje na osnovi međunarodno prihvaćenog koncepta tzv. "pet sloboda": 1. sloboda od gladi i žeđi osiguranjem dovoljnih količina kvalitetne hrane i svježe vode, 2. sloboda od neudobnosti osiguranjem odgovarajućeg zaklona i mjesta za odmor, 3. sloboda od bola, povreda i bolesti osiguranjem brze i odgovarajuće veterinarske njege i preventivne zdravstvene zaštite, 4. sloboda od straha i stresa osiguranjem uvjeta i postupaka koji ne dovode do mentalne patnje životinje i 5. sloboda izražavanja osnovnih oblika ponašanja, karakterističnih za vrstu osiguranjem dovoljno prostora, odgovarajućih objekata za držanje životinja i odgovarajućeg zajedničkoga držanja životinja iste vrste.³⁸

Ideja o pravu životinja ne podrazumijava da životinje posjeduju sva prava koja posjeduje i čovjek te da čovjek posjeduje sva prava koja posjeduju životinje. "Životinje imaju interes za životom, izbjegavanjem boli i za potragom za srećom (kao i ljudi). Kao rezultat etičkih imperativa one imaju pravo činiti sve te stvari (kao i ljudi). One mogu provoditi navedena prava živeći svoj život, slobodne od ljudske zloporabe i iskorištavanja."³⁹ Ovo stajalište se temelji na shvaćanju da životinje mogu biti nositelji nekih pravnih ovlaštenja, ali ne i pravnih obveza, tako da im se može priznati ograničeni (posebni, pasivni) pravni subjektivitet. Svoja pravna ovlaštenja bi mogle ostvarivati preko pravnih zastupnika – fizičkih osoba po uzoru na pravne osobe koje, također, svoja prava ovlaštenja ostvaruju preko fizičkih osoba.⁴⁰ Njemačka je, primjerice, 1933. godine donijela Zakon o zaštiti životinja koji je, u kontekstu vremena donošenja bio moderan, a svoje ideološke temelje našao je u shvaćanju da se životinja mora štititi radi nje same, što je značajka upravo te etičke ili altruističke faze.⁴¹

3. Građanskopravni status životinja: *sui generis* objekti i *sui generis* subjekti prava

Etička, altruistička faza pokrenula je teorijske rasprave vezane uz pitanja statusa životinja u materijalnom građanskom pravu. Naime, pravna sposobnost, kao sposobnost biti nositeljem prava i obveza, odnosi se na fizičke i pravne osobe. Pitanje subjektiviteta životinja postaje kompleksno kada se uzme u obzir pitanje svjesnosti životinje povodom konkretnih prava, kao i pitanje koje

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Altar *et. al.*, str. 27.-28.

⁴⁰ Babić, I.; Jotanović, R., Građansko pravo, Knjiga 1, Uvod u građansko pravo, Univerzitet u Banjoj Luci, Pravni fakultet, Banja Luka, 2018., str. 137., dalje: Babić-Jotanović.

⁴¹ Vodinelić, V.V., *op. cit.*, str. 411.

bi se dužnosti nametnule životinjama te kako bi iste te dužnosti ispunjavale.⁴² U svezi s navedenim pitanjem potrebno je istaknuti da su titulari prava i ona bića koja ne odlikuje razum: neuračunljive osobe, djeca, začet a nerođen čovjek.⁴³ Navedene osobe ne mogu zaključivati sporazume niti razumjeti odgovornosti, ali ih zakon svejedno i opravdano štiti. Naime, oni predstavljaju najranjiviji dio društva, najizloženiji su zlostavljanju i zlouporabama. Slično bi se moglo primjeniti i na životinje premda su životinje, u isto vrijeme, specifični i objekti i subjekti prava pa se nazivaju svojevrsnima *sui generis* objektima i svojevrsnima *sui generis* subjektima prava. Objekti su prava jer mogu biti predmetima prava vlasništva, posudbe, zakupa i nekih drugih imovinskih prava. Međutim, ne mogu biti objektom založnog prava, ovrhe i sl. S druge strane, nisu subjekti imovinskih prava (prava vlasništva, nasljeđivanja, potraživanja i sl.), ali jesu nekih neimovinskih prava.⁴⁴

U Sjedinjenim Američkim Državama životinje su s pravnog stajališta, također, ljudsko osobno vlasništvo. Ipak, postoje određeni slučajevi u kojima su sudovi tretirali životinje kao tzv. poseban razred osobnog vlasništva. Tako, u New Yorku 1979. godine vlasnica je tužila veterinara koji joj je poslao posmrtnu ostatke mačke umjesto tijela njezine eutanazirane pudlice. U navedenom slučaju sudac je dosudio odštetu zbog duševne boli, premda zakon države New York inače takvu vrstu štete ne priznaje, onda kada ona nastaje zbog gubitka osobnog vlasništva. „Kućni ljubimac nije samo stvar, već zauzima posebno mjesto,

⁴² Daleko prije intenzivnog bavljenja pitanjem imaju li životinje pravnu sposobnost, životinje su imale stranačku sposobnost u kaznenom procesnom pravu. Stranačka sposobnost danas se definira kao sposobnost osobe da bude stranka u konkretnom postupku te je iz same definicije vidljivo da se kao stranka u postupku može javiti samo osoba. Sporadično u antici, a sustavno od 13. do 18. stoljeća, pred svjetovnim, ali prije svega pred crkvenim sudovima, životinjama je suđeno za razna nepočinstva. Okrivljeni su imali branitelja. Izricana je presuda. Suđenje je bilo višestupanjsko. Kazna, uključujući tjelesnu i smrtnu, izvršavana je kao i nad ljudima, redovito javno. Životinja je odjevana i šminkana na način da više liči ljudskom biću. Suđeno je životinji samoj, a ne vlasniku životinje. Sudski postupak provoden je po istim pravilima kao i kada je bio optužen čovjek. Navedeno pokazuje da se ne može govoriti o klasičnom pravu, pravnom postupku, kao niti o pravnom subjektivitetu životinja, premda se određeni dio postupka odvija u nadležnosti sudskih tijela. Takvi postupci nisu imali pravni značaj i konotaciju, nego su bili isključivo odraz ljudskog praznovjerja i bezrazložnog nasilja nad životinjama. O tome v. Sijerčić-Čolić, H., Kazneno procesno pravo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2017., str. 143.; Vodinelić, V., *op. cit.*, str. 413.-414.; Nedić, T. Pravni sustav zaštite života, zdravlja i dobrobiti životinja – bioetički pristup pravnom okviru, Soc. ekol., Zagreb, br. 1/18, str. 75.

⁴³ Vodinelić, V.V., *op. cit.*, str. 414.

⁴⁴ Babić-Jotanović, str. 138.

negdje između osobe i dijela osobnog vlasništva“, zaključio je sudac.⁴⁵ U slučaju pred Vrhovnim sudom iz Winsconsina (2001.), osoba je tražila naknadu štete zbog duševnih boli uzrokovanih ubojstvom njezinog “psećeg prijatelja“ od strane policajaca. Sud je odbio zahtjev za odštetu, ali je primijetio da se “pseći prijatelj“ razlikuje od neživog vlasništva time što ima “odnos“ s čovjekom i posebnu vrijednost za njega.⁴⁶ Iz navedenog je vidljivo da se životinje, u pravnom smislu, tretiraju kao posebna vrsta objekta prava, ali i dalje ne više od objekta, te da je fokus na pravu vlasnika životinje, a ne same životinje. Također, navedena sudska praksa učvršćuje postulate ideologije antropocentrizma, prema kojoj je čovjek najvrjedniji dio prirode te da je superioran ostalim bićima, naglašavajući na takav način hijerarhiju bića u prirodi, odnosno superioran odnos ljudskog bića spram životinje.

Jedan od najvažnijih slučajeva koji je doveo u pitanje status životinje kao stvari jest slučaj, također, s područja Sjedinjenih Amričkih Država (Država protiv LeVasseura), iz 1980. godine.⁴⁷ Riječ je bila o istraživačkom asistentu, na havajskom sveučilištu, koji je procijenivši negativne posljedice koje je laboratorijsko zatočeništvo imalo na dva (na slobodi rođena) atlantska dupina, odlučio iste pustiti u Tihi ocean. Nakon tog čina optužen je za krađu. Svoj čin je pravdao nužnošću, ističući kako je tim dupinima (u uvjetima, u kojima su tertiani), prijetila smrt. Ipak, presudom je potvrđeno da dupin nije osoba, već vlasništvo. Istraživački asistent je osuđen zbog krađe, što je potvrdio i prizivni sud.

Zanimljiv je njemački sudski slučaj koji se ticao masovnog pomora foka zbog bacanja otpadnih materija u Sjeverno more, za što su odobrenje dale njemačke vlasti. Društva za zaštitu prirode i životne okoline su se obratila Upravnom sudu u Hamburgu kako bi to zaustavili. Oni su svoj zahtjev postavili „u ime morskih pasa Sjevernog mora.“ Sud je, u tom slučaju, konstatirao da su podnositelji zahtjeva životinje, a da one ne mogu sudjelovati u sudskom postupku jer jedino ljudi mogu biti povrijeđeni u svojim pravima. U tome ništa ne mijenja ni njemački Zakon o zaštiti životinja, koji štiti životinje kao sustvorenja.⁴⁸

Korak dalje u unaprjeđenju statusa životinja često se zna okarakterizirati kao inicijativa za koju je sigurno da se neće ostvariti zbog stanja svijesti u

⁴⁵ Seymour Friedman citiran u *Corso v. Crawford Dog and Cat Hospital, Inc.*, 415 *New York Supplement*, 2. serija, *New York City Civil Court* 1979., str. 183., izvor: Dunayer, J. Specizam, Institut za etnologiju i folkloristiku, Dvostruka duga, Zagreb, 2009., str. 63., bilješka br. 5.

⁴⁶ William Bablitch citiran u *Rabideau v. City of Racine* 627 *North Western Reporter*, 2. serija, *Wisc. Supreme Court*, 2001., str. 798., izvor: *ibid.*, str. 63, bilješka br. 7.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 135.

⁴⁸ Kaluđerović, Ž., Bioetički pristupi životinjama, Soc. ekol. Zagreb, br. 3-4/09, str. 317.

društvu. Međutim, pravni poredak ima i formativnu ulogu, funkciju kreiranja svijesti o nečemu, a i sama primjena normi doprinosi formiranju svijesti, bez čekanja da se ona sama od sebe formira.⁴⁹ Tako, primjerice, priznanje, jamstvo i ostvarivanje prava žena kroz veliki dio povijesti bilo je, nažalost, gotovo nezamislivo, a danas je pretpostavka za postojanje modernog, demokratskog društva. Proširenje osnovnog principa jednakosti s jedne grupe na drugu ne pretpostavlja da se s obje grupe mora postupati na potpuno isti način, ili da im se moraju osigurati ista prava.⁵⁰ Osnovni princip jednakosti ne zahtijeva jednak tretman; on zahtijeva jednako uvažavanje, a jednako uvažavanje različitih bića može voditi različitom tretmanu i drukčijim pravima.⁵¹ Jedan od načina napredovanja morala jest širenje njegovih načela – dobrote, solidarnosti, poštovanja, pravednosti, hrabrosti i dr. - na nove skupine subjekata, tako da se oni što su bili isključeni ili diskriminirani (jer su po nekim „bitnim“ osobinama smatrani nejednakim) postupno uključuju kao jednako uvažavani članovi moralne zajednice.⁵² Ako se uzme u obzir činjenica da je odnos između ljudi i životinja popraćen brojnim zlouporabama na štetu životinja, valja zaključiti da bi jedino pravno normiranje zaštite životinja moglo polučiti učinak, odnosno dati efekt primarnom moralnom usmjeravanju.⁵³

⁴⁹ Vodinelić, V., *op. cit.*, str. 415.

⁵⁰ Singer, P., *op. cit.*, str. 2.

⁵¹ *Ibid.*, str. 2.

⁵² Visković, N., *op. cit.*, str. 315.

⁵³ Jedna od osnovnih i u teoriji dobro poznatih razlika između morala i prava jest u tome što moralna norme zahtijevaju i određeno ponašanje subjekta i njegovu stvarnu ili „čistu“ namjeru u pogledu zaštićene vrijednosti, dok pravne norme traže određeno ponašanje subjekta i namjeru onoliko koliko se do nje može doći pravnim mehanizmima. Razlika između moralnih i pravnih normi jest i u tome što sve pravne norme u jednom društvu imaju tendenciju i zaista u visokoj mjeri uspijevaju biti međusobno neproturječne, čak i onda kad u tom društvu postoji pluralizam pravnih sustava, dok moralne norme ne postižu takvu mjeru međusobne proturječnosti. Moglo bi se reći da se sve razlike između moralnih i pravnih normi temelje na jednoj razlici koja je u samoj strukturi ljudskog ponašanja: slaganje/neslaganje ponašanja s moralnom normom, teško je ili nemoguće izvanjski i organizirano nadzirati, dok se slaganje/neslaganje ponašanja s pravnom normom, koja traži prvenstveno vanjsko ponašanje, može lako izvanjski i organizirano nadzirati. Više o tome v. Visković, N., *Teorija prava i države*, Centar za dopisno obrazovanje, Birotehnika, Zagreb, str. 118.-124.

3.1. **Zaštita životinja prema pozitivnopravnim propisima Bosne i Hercegovine s osvrtom na srodna poredbena prava**

U Ustavu Bosne i Hercegovine⁵⁴ se, na prvi pogled, ne nalaze odredbe o zaštiti prava životinja i njihove dobrobiti. Ipak, u aneksu I Ustava BiH nabrojani su dodatni sporazumi koji se trebaju primjenjivati u Bosni i Hercegovini. Tako, premda nije izričito naglašeno, kao u slučaju Ustava Federacije Bosne i Hercegovine,⁵⁵ smatra se da aneksi imaju snagu ustavnih odredaba, odnosno njihova pravna snaga jednaka je pravnoj snazi ustavnih normi.⁵⁶ U tom Aneksu sadržan je popis od petnaest sporazuma o ljudskim pravima koji se trebaju primjenjivati u Bosni i Hercegovini, među kojima se nalaze i Dopunski protokoli I-II (1977). U čl.55. Dopunskog protokola I navodi se da se u ratovanju mora obratiti pozornost na to da se prirodni okoliš zaštititi od opasnog, dugotrajnog i ozbiljnog oštećenja.⁵⁷ Dakle, čl. 55. navedenog Protokola štiti okoliš kao životinjsko stanište, a samim tim i životinje. Navedena odredba mogla bi se shvatiti kao posredna pravna zaštita životinja, što znači da Ustav BiH, premda ne izravno, ali putem međunarodnih dokumenata, sadržanih u aneksu ipak, na poseban način, pruža svojevrsnu zaštitu životinjama.

U čl. 6. st. 7. Zakona o stvarnim pravima Federacije Bosne i Hercegovine⁵⁸ životinje nisu definirane kao stvari, ali ipak se navodi kako za njih vrijedi sve isto što i za stvari, osim ako drugim zakonom nije drukčije određeno. Ipak, ova odredba je novina u domaćem pravu u smislu da životinje imaju posebnu

⁵⁴ Ustav Bosne i Hercegovine je sadržan u Aneksu 4. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini koji je parafiran 14.12.1995. godine u Daytonu (daytonski sporazum), dalje: Ustav BiH. Ustav Bosne i Hercegovine stupio je na snagu potpisivanjem Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Nije objavljen u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine. Dalje: Ustav BiH.

⁵⁵ Ustav Federacije BiH, Službene novine FBiH, br. 1/1994, 1/1994 - Amandman I, 13/1997 - Amandmani II-XXIV, 13/1997 - Amandmani XXV i XXVI, 16/2002 - Amandmani XXVII-LIV, 22/2002 - Amandmani LVI-LXIII, 52/2002 - Amandmani LXIV-LXXXVII, 60/2002 - ispr. Amandmana LXXXI, 18/2003 - Amandman LXXXVIII, 63/2003 - Amandmani LXXXIX-XCIV, 9/2004 - Amandmani XCV-CII, 20/2004 - Amandmani CIII i CIV, 33/2004 - Amandman CV, 71/2005 - Amandmani CVI-CVIII, 72/2005 - Amandman CVI i 88/2008 - Amandman CIX).

⁵⁶ Miljko, Z., Ustavno uređenje Bosne i Hercegovine, Hrvatska sveučilišna naklada, 2006., str. 68.

⁵⁷ Dopunski protokol I. uz Ženevske konvencije od 12. kolovoza 1949. godine o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba.

⁵⁸ Zakon o stvarnim pravima Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 66/13, 100/13 i 32/2019 - odluka US, dalje: ZSP FBiH.

pravnu zaštitu, odnosno poseban pravni status, jer se radi o dobrima od općeg interesa prema kojima je odnos drukčiji no što je to prema stvarima kao objektima prava vlasništva i drugih stvarnih prava.⁵⁹ Dijelovi prirode su dobra od općeg interesa samo ako su posebnim zakonom zaštićeni. Oni se mogu odnositi i na životinjski svijet, koji je dobro od općeg interesa, samo ako je posebno zaštićeno. Životinje su, između ostalog, ugrožene i izložene rizicima uništenja, prije svega zbog okolišno štetnog djelovanja.

Čl. 16. Zakona o zaštiti okoliša⁶⁰ propisuje zaštitu biosfere navodeći kako ona obuhvaća zaštitu živih organizama, njihovih zajednica i staništa. Naglašava se kako korištenje biosfere se ne može obavljati na način koji narušava prirodne procese i uvjete biodiverziteta. Ovaj zakon regulira odgovornost za aktivnosti opasne po okoliš (čl. 104.), izuzetke od te odgovornosti (čl. 105.), pretpostavke uzročnosti (čl. 106.), pravo na informiranje o okolnostima koje su od utjecaja na dokazivanje da je data aktivnost prouzrokovala štetu (čl. 107.), financijska jamstva za naknadu eventualne štete (čl. 108.), štetu nanесenu okolišu (čl. 109. - 110.). U čl. 110. st. 2. stoji da visina naknade treba biti približna ekonomskoj i ekološkoj vrijednosti uništenog dobra. Ako se pak ta vrijednost ne može utvrditi uobičajenim ekonomskim metodama, sud će utvrditi visinu štete po principu jednakosti, uzimajući u obzir potrebne troškove sanacije, rizik koji aktivnost predstavlja za okoliš, stupanj individualne odgovornosti i korist stečenu nanošenjem štete okolišu. U čl. 111. ovog zakona se dodaje da će se na pitanja odgovornosti za štetu nanесenu okolišu, koja nisu posebno uređena ovim zakonom, primjenjivati opća pravila Zakona o obveznim odnosima.⁶¹ Međutim, ako su određene vrste životinja pod posebnom zaštitom i ako su određene kao dobro od općeg interesa, onda to nameće obaveze njihovim vlasnicima. Zbog činjenice da ova dobra nisu samo od interesa za njihovog vlasnika, već da su od interesa za cijelu društvenu zajednicu i cijeli pravni poredak, dispozicija njihovog vlasnika je ograničena. Zbog toga vlasnik ne može po svojoj slobodnoj volji odlučiti hoće li i kako će iskorištavati ova dobra, već je dužan ostvarivati svoja prava sukladno načinu uporabe i korištenja koji su propisani posebnim zakonima.⁶²

⁵⁹ Babić-Jotanović, str. 138.

⁶⁰ Zakon o zaštiti okoliša Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine FBiH, br. 33/03, 38/09.

⁶¹ Zakon o obveznim odnosima, Službeni list SFRJ br. 29/78, 39/85, 45/89, i 57/89, Službeni list R BiH, br. 2/92, 13/93, Službene novine Federacije BiH br. 29/03, 42/11, Službeni glasnik Republike Srpske br. 17/93, 3/96, 39/03, 74/04., dalje: ZOO.

⁶² Povlakić, M. u: Babić, I.; Medić, D.; Hašić, E.; Povlakić, M.; Velić, L., Komentar Zakona o stvarnim pravima Federacije Bosne i Hercegovine, Privredna štampa d. o. o., Sarajevo, 2014., str. 164.-165.

Odredba kojom se životinje izuzimaju iz pojma stvari, premda se pravila za stvari primjenjuju i na njih, ako drukčije nije propisano, postoji i u njemačkom i austrijskom pravu (§ 90 BGB, § 1332a ABGB). To je posljedica trenutnog odnosa prema životinjama, kao živim bićima koji uživaju posebnu zaštitu. Ta zaštita je u nekim zemljama dignuta na razinu ustavne odredbe. Takav je slučaj sa Saveznim ustavom Švicarske (čl. 24 III).⁶³ Primjena pravila koja važe za stvari na životinje znači da one mogu biti objektom prava vlasništva, da se vlasništvo na njima prenosi kao i na svim drugim objektima, da se šteta na životinji tretira kao šteta na stvari. Posebni propisi mogu odrediti nešto drugo.

U teoriji i praksi postoje različita mišljenja o tome jesu li životinje opasne ili bezopasne stvari, na temelju čega se prosuđuje odgovornost za štetu od životinja. U Bosni i Hercegovini se primjenjuje preuzeti ZOO kojim nije regulirana materija odgovornosti za štete od životinja. Međutim, u Prijedloga novog ZOO-a iz 2004. godine kaže se da se za štete od životinja odgovara prema kriteriju objektivne odgovornosti za štetu, neovisno o tome je li šteta potječe od domaće ili divlje životinje (čl. 225 Prijedloga novog ZOO-a).⁶⁴ U francuskom pravu se, također, odgovara po kriteriju objektivne odgovornosti za štetu (čl. 1385. *Code Civil*-a).⁶⁵ U engleskom pravu za štetu koju učini divlja životinja koja ima vlasnika odgovara vlasnik, također, prema kriteriju objektivne odgovornosti za štetu. Ova odgovornost se uvjetuje utvrđivanjem je li odbjegli divlja životinja stigla u svoju prirodnu sredinu ili ne. Njen vlasnik će, dakle odgovarati za štetu ako ona, u bijegu, nije stigla u svoju prirodnu sredinu. Kada je riječ o domaćim životinjama, englesko pravo poznaje sljedeće slučajeve: odgovornost za štetu koju životinja učini nekretnini – kada njen vlasnik odgovara prema objektivnoj odgovornosti za štetu; odgovornost za štetu koju učini životinja koja ima sklonost činjenju štete – kada njen vlasnik, također, odgovara prema objektivnoj odgovornosti za štetu te odgovornost za štetu koju učini mirna životinja kada njen vlasnik odgovara po kriteriju predmnijevane ili presumirane krivnje.⁶⁶ U njemačkom pravu vlasnik životinje odgovara po kriteriju subjektivne odgovornosti za štetu kada je koristi za obavljanje vlastitog zanimanja, dok za ostale životinje odgovara prema kriteriju objektivne odgovornosti za štetu (čl. 833.-834. Njemačkog građanskog zakonika iz 1896). U austrijskom pravu za štetu od životinja odgovara vlasnik prema kriteriju subjektivne odgovornosti za štetu kod koje se krivnja predmnijeva.⁶⁷

⁶³ *Ibid.*, str. 158.

⁶⁴ Stanišić, S., *Objektivna odgovornost za štetu*, Panevropski univerzitet "Apeiron," Banja Luka, 2012., str. 289

⁶⁵ *Ibid.*, str. 288.

⁶⁶ *Ibid.*, str. 288.

⁶⁷ *Ibid.*, str. 289.

U Bosni i Hercegovini se zaštita životinja osigurava posebnim zakonima. Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja Bosne i Hercegovine⁶⁸ temeljni je pravni akt u oblasti zaštite životinja u Bosni i Hercegovini. Svaki zakon entiteta ili podzakonski akt, u ovoj oblasti, mora biti usklađen s navedenim zakonom.⁶⁹ ZZIDŽ BiH uređuje odgovornost ljudi za zaštitu i dobrobit životinja u pogledu držanja, smještaja i ishrane, zaštitu od mučenja, zaštitu životinja u vrijeme ubijanja ili klanja, stresa tijekom transporta, zaštitu divljih životinja kao i odnos prema napuštenim životinjama, kućnim ljubimcima i laboratorijskim životinjama, osvrćući se na formiranje etičke komisije i stručnog savjeta te na nadzor nad provođenjem zakona kao i na kaznene sankcije za one koji prekrše zakon.⁷⁰ Ovaj zakon štiti sve životinje koje imaju razvijena osjetila za podražaj i živčani sustav za registriranje podražaja koji mogu dovesti do bola⁷¹ te ide i korak dalje pružajući zaštitu i onim organizmima za koje ne postoji sigurnost imaju li svojstvo životinje ili ne.⁷² Člankom 3. ZZiDŽ BiH regulirana je zabrana ubijanja i mučenja životinja. Tako, životinju je zabranjeno ubiti, nanositi joj bol, patnju i štetu te je mučiti i namjerno izlagati strahu ili stresu. U sljedećem članku propisuju se sva zabranjena ponašanja, odnosno ponašanja od kojih se potrebno suzdržati. Životinje imaju pravo da im se ne nanosi šteta, odnosno zabranjena je povreda prava na život životinja, povreda njihovog zdravlja, tjelesnog i psihičkog integriteta i ostalih osobnih prava koje životinje, s obzirom na svoju prirodu, mogu imati. Međutim, Zakon koristi termin "bez opravdanog razloga," ostavivši tako mogućnost povrede naprijed navedenih prava u opravdanim slučajevima. Tako Zakon dozvoljava, u određenim slučajevima, ubijanje životinja ako je to sukladno propisima o lovstvu, eutanaziji, kastraciji i sterilizaciji, pokusima itd.⁷³ Uz nabrojanje određenog broja ograničenja, i sam ZZIDŽ BiH u dijelovima koji se odnose na registraciju i prodaju kućnih ljubimaca, koristi termine poput „imatelji kućnih ljubimaca," ili „stjecanje prava vlasništva" nad istima te na taj način upućuje da je riječ o stvarima, budući da su stvari objekt stvarnih prava, odnosno u konkretnom slučaju objekt prava vlasništva.

Sličan pristup zauzeo je i Zakon o dobrobiti životinja Republike Srbije.⁷⁴ Čl. 4. st. 2. ovog Zakona pod načelom brige za životinje podrazumijeva moralnu obvezu i dužnost čovjeka da poštuje životinje i brine o životu i dobrobiti životinja. Navedeno pokazuje da se radi samo o obvezi čovjeka da štiti životinje,

⁶⁸ Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik BiH, br. 25/2009 i 9/2018., dalje: ZZIDŽ BiH.

⁶⁹ V. Zakon o zaštiti i dobrobiti životinja Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 111/08.

⁷⁰ Čl. 1. st. 1. ZZDŽ BiH

⁷¹ Čl. 1. st. 2. ZZDŽ BiH

⁷² Čl. 1. st. 3. ZZDŽ BiH

⁷³ Babić-Jotanović, str. 137.-138.

⁷⁴ Zakon o dobrobiti životinja Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 41/2009.

a da se samim životinjama ne dopušta pravo na tu zaštitu. Nositelj prava može biti samo čovjek jer samo njemu pripada naročito dostojanstvo osobe, što je stajalište sukladno antropocentričnim tezama.

Zakon o zaštiti životinja Republike Hrvatske⁷⁵ se primjenjuje samo na kralježnjake te na glavonošce iz razreda *Cephalopoda* koji se koriste u znanstvene svrhe. Ne primjenjuje se na gospodarenje lovištem i divljači te na ribolov. Što se tiče zaštite napuštenih životinja, ZZŽ RH ide korak dalje namećući obvezu jedinicama područne (regionalne) samouprave na osnivanje najmanje jednog skloništa u kojem mora biti osigurano najmanje pedeset smještajnih mjesta za životinje.⁷⁶ Sukladno čl. 62. st. 1 ZZŽ RH poslove sakupljanja napuštenih ili izgubljenih životinja organiziraju i financiraju jedinice lokalne samouprave. Naime, Zakon iz 2017. godine poboljšan je u odnosu na verziju Zakona iz 1999. Godine. Tome je doprinijela implementacija glavnih izvora prava Europske unije iz područja zaštite životinja.⁷⁷

⁷⁵ Čl. 3. Zakona o zaštiti životinja Republike Hrvatske, Narodne novine 135/06, 37/13, 102/17, 32/19., dalje: ZZŽ RH.

⁷⁶ V. čl. 62. st. 2. ZZŽ RH; Sukladno čl. 70. ZZŽ RH tijela jedinica područne (regionalne) samouprave moraju organizirati koordinacijske radne skupine. One se sastoje, od najmanje, predstavnika jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, predstavnika skloništa za životinje, ako postoji na području područne (regionalne) samouprave, predstavnika nevladinih organizacija za zaštitu životinja, predstavnika upravnog tijela jedinica lokalne samouprave nadležnog za komunalno gospodarstvo, predstavnika središnjeg tijela državne uprave nadležnog za unutarnje poslove iz mjesne nadležnosti policijske uprave, Hrvatske veterinarske komore i veterinarskog inspektora, a po potrebi mogu se uključiti i predstavnici drugih pravnih i fizičkih osoba. Njihova zadaća je koordinacija u primjeni propisa iz područja zaštite životinja te razvoj dobre prakse, a u svrhu zaštite zdravlja i dobrobiti životinja, kroz povećanje svijesti javnosti i posjednika o odgovornom posjedovanju životinja što uključuje: praćenje problematike zbrinjavanja napuštenih životinja na području njihove područne (regionalne) samouprave te donošenje mjera za smanjenje broja napuštenih pasa; poticanje označavanja životinja za koje ne postoji obveza označavanja; razvoj smjernica dobre prakse o primjerenom smještaju i skrbi za životinje; poticanje kontrole razmnožavanja kućnih ljubimaca, osobito pasa i mačaka; razvoj smjernica dobre prakse vezano za rad skloništa; poticanje udomljavanja pasa iz skloništa; edukativno djelovanje o potrebi zaštite životinja i odgovornom posjedovanju životinja (označavanje životinja, cijepljenje protiv bjesnoće, smještaj i skrb za životinje, kontrola razmnožavanja životinja, zabrana napuštanja životinja); praćenje rada skloništa vezano za oglašavanje životinja za udomljavanje; provođenje mjera za osiguranje zdravlja i dobrobiti životinja te vođenje propisanih evidencija; predlaganje i sudjelovanje u izradi uvjeta za držanje kućnih ljubimaca; unaprjeđenje zaštite životinja, ovisno o problemima i interesima jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave. Ova radna skupina predlaže čelniku jedinice područne (regionalne) samouprave mjere za smanjenje broja napuštenih životinja na njihovu području.

⁷⁷ 1. Direktivom Vijeća 83/129/EEZ od 28. ožujka 1983. o uvozu koža nekih mladunaca tuljana i proizvoda od njih u države članice (SL L 91, 9.4.1983.); 2. Direktivom Vijeća

3.1.1. Kratki osvrt na kaznenopravnu zaštitu životinja

Premda ZZIDŽ BiH propisuje novčane kazne za prekršaje vlasnika životinja i drugih fizičkih i pravnih osoba i Kazneni zakon Federacije Bosne i Hercegovine⁷⁸ štiti dobrobit životinja, štiteći iste od mučenja i protupravnog ubijanja.⁷⁹ Objekt radnje kaznenog djela je svaka životinja u vlasništvu čovjeka ili pak ničija životinja, bez obzira je li korisna za čovjeka ili je štetna, domaća, ili u zoološkom vrtu, ili u cirkusu.⁸⁰ Navedena odredba KZ FBiH može se shvatiti kao iskorak iz tradicije antropocentrizma u biocentrizam, budući da se životinja štiti, bez obzira na to je li u čovjekovu vlasništvu i bez obzira je li ista korisna za čovjeka. Analizirajući formulaciju čl. 318. KZ FBiH može se zaključiti da je *ratio legis* inkriminacije uspostavljanje etičkog pristupa zaštiti životinja i kriminaliziranje čovjekovih postupaka kojima se negiraju opća prava svih jedinki, vrsta, ali i posebno, specifična prava pojedinih životinja.^{81, 82} Čl. 390. Krivičnog

98/58/EZ od 20. srpnja 1998. o zaštiti životinja koje se drže u svrhu proizvodnje (SL L 221, 8.8.1998.); 3. Direktivom Vijeća 1999/22/EZ od 29. ožujka 1999. o držanju divljih životinja u zoološkim vrtovima (SL L 94, 9.4.1999.); 4. Direktivom Vijeća 1999/74/EZ od 19. srpnja 1999. o minimalnim uvjetima za zaštitu kokoši nesilica (SL L 203, 3.8.1999.); 5. Direktivom Komisije 2002/4/EZ od 30. siječnja 2002. o registraciji gospodarstava u kojima se drže kokoši nesilice, obuhvaćenih Direktivom Vijeća 1999/74/EZ (SL L 30, 31.1.2002.); 6. Direktivom Vijeća 2007/43/EZ od 28. lipnja 2007. o utvrđivanju minimalnih pravila za zaštitu pilića koji se uzgajaju za proizvodnju mesa (SL L 182, 12.7.2007.); 7. Direktivom Vijeća 2008/119/EZ od 18. prosinca 2008. o utvrđivanju minimalnih uvjeta zaštite teladi (SL L 10, 15.1.2009.); 8. Direktivom Vijeća 2008/120/EZ od 18. prosinca 2008. o utvrđivanju minimalnih uvjeta za zaštitu svinja (SL L 47, 18.2.2009.); 9. Direktivom 2010/63/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. rujna 2010. o zaštiti životinja koje se koriste za znanstvene svrhe (SL L 276, 20.10.2010.). prema čl. 2. ZZŽ RH.

⁷⁸ Kaznenog zakona FBiH, Službene novine FBiH, br. 36/03, 21/04 – ispr., 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14, 76/14, 46/16, 75/17, dalje: KZ FBiH.

⁷⁹ U čl. 318. st. 1. KZ FBiH stoji da tko životinju teško zlostavlja ili izlaže nepotrebnim ili dugotrajnim mukama, ili joj nanosi nepotrebne boli, ili protupravno razara životinjska staništa u većoj mjeri ili na širem prostoru, ili protivno propisima ubija životinje, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do šest mjeseci. U st. 2. istog članka stoji da tko kazneno djelo iz st. 1. ovog članka učini radi opljade ili drugog pribavljanja imovinske koristi, ili ako je kaznenim djelom iz st. 1. ovoga članka prouzrokovano uginuće većeg broja životinja ili životinje čija je vrsta posebno zaštićena, kaznit će se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do jedne godine.

⁸⁰ Horović, S., Posebni dio kaznenog prava BiH, Knjiga II, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2010., str. 198.

⁸¹ *Ibid.*

⁸² KZ FBiH predviđa novčane kazne ili kazne zatvora za postupke proizvodnje štetnih sredstava za liječenje životinja (čl. 307), nesavjesno pružanje veterinarske pomoći (čl. 308.), neovlašteno obavljanje veterinarskih usluga (čl. 309.), nepostupanje po propisima

zakonika Republike Srpske⁸³ predviđa strožije kazne za isto kazneno djelo. Za razliku od KZ FBiH te KZ RS, čl. 205. st. 4. Kaznenog zakona Republike Hrvatske⁸⁴ predviđa oduzimanje zlostavljane životinje koja preživi zlostavljanje.

Kako je već prethodno navedeno ZZIDŽ BiH predviđa kažnjavanje onih koji postupaju suprotno odredbama navedenog zakona, definirajući takva za-branjena ponašanja kao prekršaje. Obavljanje radnji suprotno čl. 3. ZZIDŽ BiH definira se kao prekršaj kažnjiv novčanom kaznom.⁸⁵ Međutim, formulacija tog članka gotovo je istovjetna formulaciji čl. 318. st. 1. KZ FBiH. Takve formula-cije povlače pitanje mogu li se iste radnje podvesti i pod kazneno djelo i pod prekršaj, odnosno pitanje vođenja prekršajnog i kaznenog postupka. Propituju se temeljne postavke načela *ne bis in idem*, prema kojemu se nikome ne može ponovno suditi, odnosno nitko se ne može ponovno kazniti u kaznenom po-stupku iste države za kazneno djelo, za koje je već pravomoćno oslobođen, ili osuđen u skladu sa zakonom i kaznenim postupkom te države.⁸⁶ Praksa Europ-skog suda za ljudska prava,⁸⁷ prilikom rješavanja situacija u kojima se povodom istog djela vode različiti postupci (upravni i prekršajni), upućuje na različite odluke koje se tiču te problematike.⁸⁸

za suzbijanje bolesti životinje i bilja (čl. 310.), prikrivanje postojanja zarazne bolesti kod životinje (čl. 311.).

⁸³ Krivični zakonik Republike Srpske, Sl. glasnik RS, br. 64/2017 i 104/2018 - odluka US, dalje: KZ RS. Čl. 390. KZ RS kaže da tko životinje teško zlostavlja ili ih izlaže nepo-trebnim ili dugotrajnim patnjama ili stradanjima ili ih suprotno propisima ubija, ra-zara njihova staništa u većoj mjeri ili na širem prostoru, kazniće se novčanom kaznom ili kaznom zatvora do dvije godine. Ako zbog navedenog djela dođe do uginuća većeg broja životinja koje pripadaju posebno zaštićenim životinjskim vrstama, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

⁸⁴ Kazneni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15-isprava-k, 101/17, 118/18, 126/19., dalje: KZ RH.

⁸⁵ U čl. 41. ZZIDŽ BiH, između ostalog, stoji da će se novčanom kaznom, u iznosu od 30,00 KM do 10.000,00 KM, kazniti za prekršaj imatelj životinje ako obavlja radnje iz čl. 3. ovog Zakona koji kaže da je zabranjeno životinju, bez opravdanog razloga, ubiti, nanositi joj bol, patnju i štetu, mučiti je i namjerno izlagati stresu i strahu.

⁸⁶ Sijerčić-Čolić, H., *op. cit.*, str. 124.

⁸⁷ Europski sud za ljudska prava je ustanovljen radi osiguranja poštovanja obveza koje su visoke ugovorne stranke preuzele Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda te dodatnim protokolima (čl. 19. Europske konvencije za zaštitu ljud-skih prava i temeljnih sloboda). Europski sud za ljudska prava je kao zamjena za Europ-sku komisiju i Sud za ljudska prava uveden Protokolom br. 11 uz Europsku konvenciju od 1.11.1998., dalje: ESLJP.

⁸⁸ V. presude Engel i dr. protiv Nizozemske (1976.), Zolotukhin protiv Rusije (2009.), Musli-ja protiv BiH (2014.), Oliviera protiv Švicarske (1998.), Gradinger protiv Austrije (1995.), Franz Fischer protiv Austrije (2001.), ESLJP o ovom načelu raspravlja u smislu izbjega-

5. Zaključak

Ekspanzija znanosti i tehnike, pored svojih dobrih posljedica, uzrokovala je i one loše koje se tiču smanjenja biološke raznolikosti, odnosno uništavanja životnog prostora brojnih biljnih i životinjskih vrsta poradi izgradnje stambenih zgrada i drugih objekata te prenamjene prirodnih staništa u poljoprivredne površine. Ljudi su dio ekosustava, u kojem je njihovo zdravlje povezano sa zdravljem cjelokupne prirode. Sve to zahtijeva promjenu čovjekove svijesti, njegovih temeljnih stavova prema životu na Zemlji i vlastitoj odgovornosti. Međutim, životinje ne bi trebalo promatrati samo sa stajališta dijela okoliša, njezinog vlasnika ili korisnika, već i kao jedinku koja ima svoja prava. Stoga, rasprava o pravima životinja je rasprava o načinima sprječavanja nepravednog zadiranja prava jednih bića u prava drugih bića, s ciljem uspostavljanja prirodne ravnoteže i njihovog međusobnog suživota.

Iako, ZSP FBiH ne definira životinje kao stvari, upućuje da za njih vrijedi sve što i za stvari, ako zakonom nije drukčije određeno. Ovakva odredba govori da su životinje primarno *sui generis* objekti prava. Tome doprinose i kaznenopravne odredbe blanketnog karaktera, kao i ZZIDŽ BiH koji svojom strukturom ostavlja dosta prostora za unaprjeđenje. To uključuje i implementaciju glavnih izvora prava Europske unije, čime bi se smanjio prostor za eventualno arbitrarno postupanje suda. ZZIDŽ BiH bi trebao sadržavati odredbu po uzoru na čl. 70. ZZŽ RH koji govori o organiziranju koordinacijskih radnih skupina od strane tijela jedinica područne (regionalne) samouprave te o tome kako svaka od njih uključuje, između ostalih, i predstavnika jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave čija je zadaća koordinacija u primjeni propisa iz područja zaštite životinja te rad na povećavanju svijesti javnosti i posjednika o odgovornom posjedovanju životinja.

Postojeća zakonska rješenja odraz su povijesnopravne tradicije, ali i modernih ideja koje proizilaze iz globalnog društvenog razvoja, odnosno onog stupnja razvoja do kojeg se trenutno stiglo. U postojeća zakonska rješenja su inkorporirani, uglavnom, ideološki temelji antropocentrizma gdje se, najvećim dijelom, kroz zaštitu životinja posredno štite interesi njihovih vlasnika. S obzirom na činjenicu da životinje svakako ne mogu same braniti svoje interese, vlasnici životinja i oni koji se, u tu svrhu imenuju, kao javni službenici mo-

vanja dvostrukog gonjenja. Pri tome koristi test koji se sastoji od tri kumulativna koraka. Prvi korak se odnosi na ispitivanje je li prva sankcija imala karakter kaznene po svojoj prirodi. Drugi korak se odnosi na procjenu jesu li djela za koja se goni ista, odnosno na identitet djela (*idem*). Treći korak implicira utvrđivanje postoji li dupliciranje postupka (*bis*). To podrazumijeva utvrđivanje činjenica pravomoćnog okončanja prvog postupka te postojanje novog postupka. Više o tome: Sijerčić-Čolić, H., *op. cit.*, str. 126.-127.

gli bi imati status zastupnika interesa životinja, na što upućuje i Deklaracija o pravima životinja. Ovo stajalište se temelji na shvaćanju da životinje mogu biti nositelji nekih pravnih ovlaštenja, ali ne i pravnih obveza, tako da im se može priznati ograničeni (posebni, pasivni) pravni subjektivitet.

Pozitivnopravni propisi mogu biti od pomoći zbog svoje formativne uloge, u smislu formiranja svijesti o relevantnosti nekog pitanja za širu društvenu zajednicu. Istu ulogu ima i primjena normi, kao i edukacija o ovoj problematici od najranije životne dobi. Svjedoci smo vremena u kojem su budućnost i život novih generacija izravno povezani s razvojem svijesti o međusobnom utjecaju svega što postoji, ekološkom obrazovanju te o suživotu s prirodom koje zahtijeva nova znanja, uvide i vještine. Kao što je njemački liječnik Albert Schweitzer davno primjetio potrebno je imati veliko poštovanje pred životom, kao svetinjom, koja je kako apsolutna tako i bez iznimke.